

De sju viktigaste åtgärderna för att lösa skolans kris

Publicerad i *Dagens Nyheter* den 13 april 2013

Den svenska skolan befinner sig i allvarlig kris: resultaten faller dramatiskt jämfört med andra länder, betygssystemet är varken inflationssäkrat eller garanterar likvärdighet, söktrycket till lärarutbildningen är obefintligt, de allra svagaste eleverna blir allt fler och släpar efter allt mer.

Hög kvalitet i det grundläggande utbildningssystemet är fundamentalt. En fortsatt kris i skolan är det största hotet mot Sveriges framtida välbefinnande. Förslagen på lösningar är många: återförstatliga skolan, höj lärarlönerna med 10 000 kr i månaden, förbjud vinst, osv.

Det finns dock inga snabba lösningar. Det enda rimliga är att utgå från dagens system och vidta ett antal åtgärder som gör att de inblandade drar åt rätt håll.

Kommunaliseringen och friskolereformen gjorde att vi i ett slag gick från central hierarkisk styrning till ett decentraliserat system med 290 kommuner som huvudmän, mer eller mindre fri etableringsrätt och fritt skolval. Detta skapade ett oöverstigligt managementproblem. Nu skulle 290 kommuner klara av att både driva skolor och konkurrera med privata aktörer, de flesta vinstdrivande.

Samtidigt infördes aldrig någon motsvarighet till Finansinspektionen eller Läkemedelsverket med uppgift att säkerställa kompetens och kvalitet hos den som påstår sig kunna bedriva skola eller att utdöma sanktioner och snabbt stänga de skolor som inte klarar sitt uppdrag. Inte ens det mest självklara genomfördes – att betygen måste sättas av utomstående i ett sådant system. Det är som om läkemedelsjätten Ciba-Geigy självt skulle fått avgöra när deras läkemedel fick användas på patienter eller som om vi hade nöjt oss med Union Carbides interna bedömningar av de egna bekämpningsmedlens farlighet.

Vad gäller skolan är det heller inte säkert att elever efterfrågar samma sak som resten av medborgarna. Medan välutbildade elever är ett samhällsintresse kan eleverna själva mycket väl efterfråga trivsel, låg studietakt eller högsta möjliga betyg till lägsta möjliga ansträngning.

Missförhållanden, helt i linje med vad vi kan förvänta oss med dagens regelverk, uppdragas nu på löpande band. Den politiska reaktionen blir krav på ny detaljreglering som endast löser de problem som dykt upp för dagen: alla lärare ska vara legitimerade, alla skolor ska ha ett bibliotek enligt en viss definition osv.

Detaljreglering är dock ingen hållbar lösning. Varje detaljreglering ger upphov till nya problem; det vet vi från t ex jordbruks- och hyresregleringarna. Incitament som styr rätt är A och O i ett konkurrenssystem, medan försök att motverka felaktiga incitament med regleringar av själva produktionsprocessen är dömda att misslyckas.

Istället gäller det att gå tillbaka till ursprungstanken och fråga sig: hur bör skolans regelverk se ut för att dagens grundläggande ordning med fritt skolval och en mångfald av utförare ska ge så bra slutresultat som möjligt? Utrymmet tillåter inte en uttömmande analys, men, enligt min uppfattning, är de viktigaste åtgärderna följande:

1. Den genomsnittliga betygsnivån i varje klass eller skola bestäms genom nationella prov som rättas externt. För den enskilde är detta ett prov i mängden och inom ramen för det snitt det nationella provet ger kan lärarna ta hänsyn till varje elevs totala prestation. Skolorna ska inte veta i förväg i vilka ämnen de nationella proven ges och snittet på de nationella proven ger också snittet i övriga närliggande ämnen. Lärarna kan fortfarande rätta nationella prov (anonymiserade och från andra skolor), vilket gör att kostnaden inte ökar. Rätt utformat garanterar ett sådant system både att betygen blir inflationssäkra och jämförbara mellan skolor.
2. Avskaffa kursbetyg och återinför slutbetyg i gymnasiet. Dels är det kunskapsnivån vid avslutade studier som är relevant, dels får inte en kortare svacka katastrofala konsekvenser.
3. Avskaffa IG som betyg och använd istället dagens 20-gradiga skala. Om en person har t ex 3 eller 7 i betyg så är det den blivande arbetsgivaren som ska avgöra om det räcker eller ej. Ett IG innebär att en ung person stämplas som värdelös, vilket är förödande både för identitet och jobbchanser.
4. När dagens betygsskala (F–A) översätts till siffror, i första hand för att beräkna meritpoäng inför antagning till fortsatta studier, blir det 0, 10, 12,5, 15, 17,5 och 20. Detta gör att fokus för skolledningarna automatiskt hamnar på att få elever att gå från 0 till 10, vilket både minskar inriktningen på att lyfta toppen och drar ner kraven för att undvika IG. De allra högsta betygen bör också vara mycket ovanliga; i dag slår så många elever i taket att skillnaderna i kunskap och förmåga mellan dem som har högsta betyg kan vara mycket stora.
5. Gör det svårare för vinstdrivande aktörer att få tillstånd genom att kräva bankgaranti eller eget kapital för minst ett års drift i varje enhet. Om en privat skola inte kan klara en uppsägningstid på ett år, förverkas motsvarande belopp av kommunen som då automatiskt får resurser att klara sitt lagstadgade åtagande att garantera plats till drabbade elever. En sådan enkel åtgärd är sannolikt fullt tillräcklig för att få bort rena lycksökare.
6. Dåliga skolor i problemområden tycks tyvärr kunna locka till sig elever. Rätten att välja bort räcker inte alltid som korrektiv. Skolinspektionen bör få rätt att sätta dåliga skolor under tvångsförvaltning – både kommunala skolor och friskolor. I ett sådant läge bör även en kompletterande upphandlingsmodell kunna användas, så att kommunen kan outsourca driften till en extern aktör. Idag måste kommunen själv driva en skola där oavsett hur illa skickad man är till detta.
7. Skapa fler vägar in i läraryrket. Den som har dokumenterade ämneskunskaper bör kunna få arbeta som lärare efter att ha klarat lämplighetstest.

De föreslagna åtgärderna löser inte alla problem, men de skulle få aktörerna att börja dra åt rätt håll. Det gäller att skapa spelregler som ger upphov till en process med riktning mot det som eftersträvas: en så bra skola som möjligt.

Magnus Henrekson

Professor och vd Institutet för Näringslivsforskning (IFN)